

ნათია სვინტრაძე

პარღის სიმბოლიკა ნიგამის “ლეილი და მაჯუნსა”
და რუსთველის “ვეფხისტყაოსანში”

ყვავილთა სიმბოლიკას პოეზიაში განსაკუთრებული დატვირთვა აქვს. იგი წარმოუდგენელია ამ უმშვენიერესი ესთეტიკური ფენომენის გარეშე. ვარდ-ყვავილთა სურნელებით განსაკუთრებით მდიდარია სპარსული პოეზია. ძველი ირანული რწმენის მიხედვით, მიცვალებულის სხეულის ნაწილები მცენარეების სახით ამოდის საფლავიდან. მაგალითად, ფიქრობდნენ, რომ ია არის თმა, ხოლო თვალებიდან ამოდის ნარგისი და ა. შ. უთუოდ ეს იქცა საფუძვლად პოეტიკაში მსგავსი მეტაფორების მიღებისა (აღ. გვახარია, 1957, გვ. 109).

ძველი სპარსული, ფაშლავი (ქართულად ფალაური) მწერლობა თითოეულ ღმერთს თითო ყვავილს მიუძღენიდა და ეს რელიგიური სიმბოლიზმი ყვავილთა მაჰმადიანობაში დამკვიდრდა და მაჰმადიანურ სპარსულ მწერლობაში ყვავილი მგოსანთა აღმაფრენის აუცილებელი საგანი იყო და არის დღესაც (ვ. ნოზაძე, 1974, გვ. 137).

ფლორის აღმნიშვნელი ტერმინოლოგია ძალიან ვრცელია როგორც “ვეფხისტყაოსანში”, ასევე “ლეილი და მაჯუნსაში”.

“ვეფხისტყაოსანი”: ვარდი, სარო, ნარგისი, სოსანი, ნუში, ლერწამი, ალვა, ყაყაჩო, არღვანი, ზაფრანა, ვერხვი, ია.

“ლეილი და მაჯუნსაში”: ვარდი - كرز (ვარდი), სარო - سرو (სარე) ალოე - عود (უდი), ბროწეული - نار (ნარ), ფინიკი (ინდის ხურმა) - رطب (როთაბ), ტიტა - لعل (ლალე), ნარინჯი - نارنگ (ნარენჯ), ია - بنفشه (ბანაძე), თურინჯი - نرنج (თურენჯ), ვაშლი - سیب (სიბ), იასამანი - سمن (სამანი), რეჰანი - ريحان (რეიჰანი), ბზა - شمشاد (შამშად), ჩინარი - چنار (ჩენარი), ბამბუკი - خجران (ხეიზარანი), ლეღვი - انجیر (ანჯირ), სანდალოსი - صندال (სანდალი), ხურმა - خرما (ხორმა). გულყვითელი - قزح (ხირი), პალმა - نخ (ნახალი), ფსტა - پسته (ფესთე), ნუში - بادام (ბადამ).

ყვავილთა შორის პრიორიტეტი ვარდმა მოიპოვა, არა მარტო სპარსულ, არამედ, მთელ აღმოსავლურ პოეზიაში. ვარდ-ყვავილთა სიმბოლიკას ევროპის შუა საუკუნეთა გვიან ხანაში დიდი ადგილი უკავია განსაკუთრებით XI საუკუნიდან. ვარდის ფერი — სილამაზის ფერია. ვარდი სიყვარულის სიმბოლოდ გადაიქცა (ვ. ნოზაძე, 1974, გვ. 139). ვარდის სამშობლოა ირანი და ამიერკავკასია. უნდა ვიფიქროთ, რომ პირველად იგი გახდა პოეტური ქემის საგანი იმ ხალხის ზეპირსიტყვაობაში, რომელნიც ამ ტერიტორიაზე ცხოვრობდნენ (გ. ნადირაძე, 1958, გვ. 347).

ქართულ მწერლობაში ვარდის სიმბოლიკა არაერთხელ გვხვდება. განსაკუთრებით უხვადაა იგი წარმოდგენილი ქართულ ხალხურ სატრფიალო პოეზიაში. ვარდის სიმბოლიკის გამოყენების თვალსაზრისით, შოთა რუსთველის “ვეფხისტყაოსანი” და ნიჰამი განჯელის “ლეილი და მაჯუნსაში” სრულიად უნიკალური ნაწარმოებებია. “ლეილი და მაჯუნსაში” პერსონაჟთა გარეგნობის აღწერისას ვარდი არის:

ქარმა რაც მოსტაცა კვლავ დაუბრუნა.

გ) مجنون چو گل خزان رسیده

مجنونست مجان آب دجده

მაჯუნს, როგორც შემოდგომის მიღწეულ ვარდს
თვალი წყლიანი უხდებოდა.

დ) بودم گل آبدار در دست

باد آمد و برگهاش بشکست

ხელთ მქონდა ნორჩი ვარდი,

ქარი ამოვარდა და მას ფოთლები მოაცალა და ა.შ.

მოყვანილი სტრიქონებიდან ჩანს, რომ ვარდი, როგორც მხატვრული სამკაული, პერსონაჟთა გარეგნობის აღწერისას ძირითადად მიემართება ზოგადად მიჯნურის გარეგნობას. იგი არის პირისახის, ლაწევების ტანის სიმბოლო. ვარდისაგან, ამ ერთი ესთეტიკური მასალისაგან, მრავალი ეპითეტი და მეტაფორაა გამოძერწილი (ქორფა ვარდი, გაშლილი ვარდი, სამოთხის ვარდი, დანამული ვარდი, წითელი ვარდი, შემოდგომის მიღწეული ვარდი და სხვა).

პოემაში ვარდისა და ეკლის სიმბოლიკის საშუალებით ნიჰამი გამოხატავს თავის იდეებსა და ემოციებს. აღნიშნულ სიმბოლიკას პოეტი უკავშირებს სიყვარულის განცდას, რომელშიაც, სიტკბობასთან ერთად, ზოგჯერ ტკივილიც იგრძნობა. მაგ.:

ა) مجنون چو گل خزان رسیده

مجنونست میان آن دیده

მხარზე ეკალივით მახვილი იქონიე,

რომ ვარდის მოსავალი ჩაიხუტო.

ბ) بس گل که تو گل کنج شمارج

بی بی بگزد خوچش خاری

ბევრი ვარდი, რომელსაც ვარდად თვლი,

როცა გიჩხვლეტს, ნახავ მის ეკალს.

გ) و آن غنچه که در نهفته است

بچغام ده گل شکفته است

ის კვირტი, რომელიც ეკლებშია დამალული,

აუვადებელი ვარდის შაცნება.

დ) ز آن روی که روی گل نشناخت

خار از گل و گل از خار نشناخت

იმის გამო, რომ საქმის არსში ვერ გაერკვა,

ეკალს ვარდისგან და ვარდს ეკლისგან ვერ არჩევდა.

ვარდისა და ეკლის სიმბოლიკის საშუალებით, შეტად საინტერესოაა აღწერილი ლეილის სულიერი მდგომარეობა, როდესაც მას იბნ საღამზე გათხოვებას უპირებენ:

چو گل کمر دو رویه می بست

زوبین در پای و شمع بر دست

როგორც ვარდს ორგვარი ქამარი შემოერთყა,

ფეხებზე შუბი და ხელში სანთელი (შქონდა).

ირანელი მკვლევარი ბ. სარუთიანი ამ ბეითს შემდგენიარად ვანმარტავს:

ფეხებზე შუბი და ხელში სანთელი — ვარდის მეტაფორაა. ვარდის ყვავილი

ხელში აქვს და შუბი - ეკალი კი ფეხებზე. რაც გადატანითი მნიშვნელობით უკიდურესი დარდისა და მწუხარების დროს სიცილს ნიშნავს. ლეილის გარეგნული და სულიერი მდგომარეობა ერთნაირი არ იყო (496. ص. 1364، پروژ ترو تـجـسان).

მოცემულ შემთხვევაში ვარდისა და ეკლის სიმბოლიკას სრულიად ახალი დატვირთვა აქვს. ნიზამის შემოქმედების დამახასიათებელი თვისება, რომელიც მას გამოარჩევს წინამორბედებისაგან ესაა — გმირების მკვეთრად გამოხატული ინდივიდუალიზმი. თუ გარეგნობის აღწერისას ის მისდევს ტრადიციებს და ხანდახან კმაყოფილდება ლირიკაში დიდი ხნის მიღებული შედარებების თავისებური შეთანხმებით, მათი ფსიქოლოგიის დამუშავებისას ის სრულიად ახალ გზას ირჩევს (ე. ბერტელსი, 1962, გვ. 477). პოეტი, ამ შემთხვევაში, ტრადიციული ესთეტიკური ფორმულის საშუალებით, მაღალმხატვრულად აღწერს პერსონაჟის სულიერ და გარეგნულ მდგომარეობას.

ნიზამი არაერთხელ მიმართავს ვარდისა და ბულბულის სიმბოლიკას, რომელიც მეტად გავრცელებული იყო აღმოსავლურ პოეზიაში და ტრადიციული სიყვარულის ალეგორიას წარმოადგენდა. მაგ.:

ا) بلبل ز هوای گل بگردید

مجنون ز فراق تو بدرید

ბულბული ვარდის სურნელით დაფრინავს,
მაჯნუნი შენთან განშორების გამო დარდიანია.

ბ) تو بلبل باغ روز گارج

من با تو چو گل بساز گارج

შენ წუთისოფლის ბაღის ბულბული ხარ,
მე შენი შესაფერისი ვარ, როგორც ვარდი.

ვარდის აღმნიშვნელი სიტყვა - კაგ(გოლ) სპარსულ ენაში ზოგადად ყვავილსაც ნიშნავს. პოემაში იგი ამ მნიშვნელობითაც გვხვდება. ძირითადად, ბუნების სურათების აღწერისას. არის შემთხვევები, როცა ნიზამი იყენებს გაპიროვნების ხერხს. მაგ.:

ა) ვარდი თვალებს შიშით ახელდა.

گل دیدم بتارس باز می کرد

ბ) ვარდს ხელი მისკენ გაეწვდინა.

گل دست بدو دراز کرد

“ვეფხისტყაოსანში” დასახელებულ ყვავილთაგან პრიორიტეტი ვარდს ენიჭება. იგი ყველაზე უფრო ხშირად არის გამოყენებული პოეტურ სამკაულად. ეს განპირობებულია არა ლიტერატურული გავლენით, არამედ რეალური გარემოებით. ქართული სინამდვილისათვის ვარდის კულტურა ძველთაგან მეტად ახლობელი უნდა ყოფილიყო, რადგან ქართული წალკოტები, რომლებსაც თავიანთი იშვიათი სილამაზის გამო ლიტერატურული ძეგლები “სამოთხეებს” (საბას მოწმობით, აგრეთვე, სამოთხეველებს) უწოდებდნენ, თავიანთი გეგმიანობით, მცენარეთა ჭიშების სიმდიდრით, მრავალფეროვნებითა და სიმშვენიერით თამამად უტოლდებოდნენ ეგვიპტის, ასურეთის, ბაბილონის, ირანის, რომის, ბიზანტიისა და არაბეთის ბრწყინვალე ბაღებს... საქართველო ვარდის ქვეყნად ითვლებოდა. ამაზე მიუთითებს მაისის ძველქართული (უეჭველია წარმართული წარმოშობის) სახელწოდება — “ვარდობის თვე” (ვ. ნოზაძე, 1974, გვ. 349). ეს მოვლენა “ვეფხისტყაოსანშიც” არის ასახული. ავთანდილი დაბრუნებას ჰპირდება ტარიელს

და ეუბნება: “ამა უამსა ნიშნად მოგცემ, დროსა ამას ვარდიფერსა” (933). და კიდევ:

“მიწურვილ იყო ზაფხული ქვეყნით ამოსვლა მწვანისა,
ვარდის ფურცლობა-ნიშანი დრო მათის პაემანისა” (1323).

“ვეფხისტყაოსანში” ვარდი არის ყვავილის ზოგადი სახელიც. ზღვაზე ხანგრძლივი დროით მოგზაურობის შემდეგ, როცა ავთანდილი ხმელეთზე გადმოდის ყვავილების დანახვა ახარებს:

“სულთქენა რა ნახა ყვავილნი მან, უნახავმან ხანისა,
აგრგვინდა ცა და ღრუბელნი ზოცდეს ბროლისა ცვარითა.
ვარდთა აკოცა ბაგითა, მით ვარდისავე დარითა” (1324).

“ვეფხისტყაოსანში” ვარდის სიმბოლიკით დახატულია მიჯნურის ზოგადი სახე:

“ამად ტირს ბალი ვარდისა, ცრემლითა აივსებოდა” (47).
“უხარის შეყრა ვარდისა, არ ერთგან შეუყრელისა” (121).
“კოკობი და დაუფრტყენელი ვარდი დაგზვდე დაუმქნარი: (132).
“იგი ვარდი შემეყვარდა, რომე თოვლსა არ ეხეწა” (627).
“წამოვიდა ვარდი ტკბილი, რასაცა ვით გაემწარა” (1113).

ვარდი არის პირისახის სიმბოლო:

“ცრემლსა ვარდი დაეთრთვილა, გულსა მდუღრად ანატირსა” (83).
“ვითა შვილი გარდამკოცნა, ღაწვი ვარდი დამიღება” (479).
“მკვდარი მიმძიმ სანახავად ტანი მჭევრი, პირი ვარდი” (431).
“ტარიეს ვარდსა დაუტყლექს მეფე ხვევნით და კოცნებით” (1570).

ბაგეების სიმბოლო:

“კბილნი ვითა მარგალიტნი, ბაგე ვარდნი ნაპობარი” (898).
“გარდაუკოცნა პირი და ბაგეთა ვარდი თხელები” (1628).
“კვლავ შეეწებნეს ხშირ-ხშირად ვარდნი ბაგეთა პობილნი” (1446).
“ვარდი ერთგან შეეწება, მარგალიტსა არ აჩენდა” (1145).
“გამოიღო რიდე მისი, ვინ ბაგეთა ვარდი ვარდა” (1334).

სულიერი განცდების სიმბოლო:

“ვარდი მის მზისა გაყრილი უფრო და უფრო ჭნებოდა” (178).
“ჭხედავთ ვარდსა უმზეობა, რაგვარ ადრე დააჩნდების” (714).
“ახალმან ფიფქმან დათოვა, ვარდი დათრთვილა დანასა” (177).
“ღალრეჯით ვიყავ ვერ მპოვეს ვეროდეს ვარდთა მკრეფობით” (619).

“ვეფხისტყაოსანში”, ისე როგორც “ლეილი და მაჯნუნში”, არაერთხელ ვხვდებით ვარდისა და ბუღბუღის სიმბოლიკას. ნიჰამისათვის იგი ტრაგიკული სიყვარულის ალეგორიას წარმოადგენს, რუსთველთან “ვარდბუღბუღიანობას”, როგორც ქალ-ვაჟთა ტრფობის სიმბოლო, ჩვენ ვხვდებით მხოლოდ გულანშაროში, სადაც მოთხრობის ამბავზე ტონი შესამჩნევად ჩამოქვეითებულია ნატურალისტურ გულახდილობამდე... აქ იგი გარდაქცეულია გულმზიარულობისა და ირონიის იარაღად” (გ. ნადირაძე, 1958, გვ. 361).

“თუ ყვავი ვარდსა იშოვნის თავი ბუღბუღი ჭგონია” (1250).

ამბობს რუსთველი და ამ სიმბოლიკის საშუალებით დასცინის ავთანდილისა და ფატმანის არაჩანსად სასიყვარულო ურთიერთობას.

ვარდბუღბუღიანის სიმბოლიკას, როგორც გ. ნადირაძე აღნიშნავს: რუსთველი ზევეს რენესანსული გულმზიარულების სიცილში. ასეთი რამ

ნიჰამისთვის უცხოა, “ლეილისა და მაჯნუნის” ვარდბულბულიანის სიმბოლიკა ტრადიციულია.

“ვეფხისტყაოსანში” ვხვდებით ვარდისა და ეკლის სიმბოლიკას:

“ვარდსა ჰკითხეს: “ეგზომ ტურფა რამან შეგქმნა ტანად, პირად?

მიკვირს, რად ხარ ეკლიანი, პოვნა შენი რად არს ჭირად?”

მან თქვა: “ტკბილსა მწარე ჰპოვებს, სჯობს, იქმნების რაცა ძვირად;

ოდეს ტურფა გაიფდეს, აღარა ღირს არცა ჩირად” (875).

მსოფლიო პოეზიაში ცნობილია ვარდისა და ეკლის იგავი, იგი უკავშირდება სიყვარულის განცდას, რომელსაც, სიტკბობასთან ერთად, ტკივილიც ახლავს. რუსთველთან ამ სიმბოლიკას მეტი დატვირთვა აქვს. პოეტის აზრით, მიუხედავად იმისა, რომ მოქმედებს, სირთულეების, გაჭირვების გადალახვას ადამიანი მიჰყავს მიზნის ასრულებამდე, მთავარი მიზანის მიღწევა კი არ არის, მთავარია ის რთული გზა, რომელსაც ადამიანი გაივლის სიკეთის მოსაპოვებლად. ეს გზა კი უნდა იყოს სასიამოვნო და სიხარულის მომგვრელი. ვარდისა და ეკლის სიმბოლიკით გადმოცემული აზრი პოემაში აფორიზმით გვირგვინდება.

წარმოდგენილი მასალა, ვფიქრობთ, საკმარისია იმის საილუსტრაციოდ, თუ რა როლი აკისრია ვარდის სიმბოლიკას რუსთველის “ვეფხისტყაოსანში”. ვარდი არის პირისახის, დაწვების, ბაგეების სიმბოლო. ვარდის საშუალებით შექმნილია არაერთი ეპითეტი და მეტაფორა (დათრთვილული ვარდი, დამზრალი ვარდი, უმზეო ვარდი, დაუმქნარი ვარდი, კოკობი ვარდი, პობილი ვარდი, ვარდის ბაღი). ვხვდებით ვარდბულბულიანისა და ეკლისა და ვარდის სიმბოლიკას. მიუხედავად იმისა, რომ ვარდის სიმბოლიკა საკმაოდ გავრცელებულ, მოძველებულ სახეს წარმოადგენდა, როგორც სპარსულ, ასევე ქართულ პოეტიკაში, ნიჰამისთან და რუსთველთან არ იგრძნობა ნაძალადევობა და ხელოვნურობა. ეს განსაკუთრებით ჩანს გმირთა სულიერი მდგომარეობის აღწერისას, სადაც ვარდის ერთ, რომელიმე მახასიათებელს ოსტატურად ესადაგება პერსონაჟთა გუნება-განწყობილება კონკრეტულ ვითარებაში. ვარდის სიმბოლიკა, როგორც “ლეილი და მაჯნუნში”, ასევე “ვეფხისტყაოსანში” არ არის ხელოვნურად შექმნილი სამკაული, არამედ, ხშირ შემთხვევაში, წარმოადგენს პოემათა შინაარსებზე, იდეებსა და განცდებზე ორიგინალურად მორგებულ ესთეტიკურ ფენომენს.

დამოწმებული ლიტერატურა

- აღ. გვახარია, 1957 — აღ. გვახარია, რუდაქის პოეტიკა, თბ., 1957.
 გ. ნადირაძე, 1958 — გ. ნადირაძე, რუსთველის ესთეტიკა, თბ., 1958.
 ვ. ნოზაძე, 1974 — ვ. ნოზაძე, “ვეფხისტყაოსნის” ფერთამეტყველება, პარიზი, 1974. გვ. 137.
 შ. რუსთველი, 1988 — შ. რუსთველი, ვეფხისტყაოსანი, თბ., 1988.
 ე. ბერტელსი, 1962 - Бертельс Е. Э. Низами и Фузული, Москва, 1962.
 نظامي گنجوي ليلي و مجنون مسكو 1965
 نظامي گنجوي ليلي و مجنون به تصحيح بهروز ثروتیان تهران 1364

NATIASVINTRADZE**ROSE AS A SYMBOL IN NIZAMI 'S “LAYLA AND MAJNUN”
AND RUSTAVELI'S “THE MAN IN THE PANTHER'S SKIN”**

The symbol of flowers has special sense and implications in poetry. No poetry, irrespective of its origin, has ever existed without the truly fascinating aesthetic phenomenon as is the external beauties and fragrances of flowers. Persian poetry is particularly imbued with these delicate smells. However, the rose has gained supremacy over the other flowers not only in the Persian verse but also in the entire Oriental poetry. In terms of symbolic use of the rose Nizami's ‘Leila and Majnun’ and Rustaveli's ‘The man in the Panther's Skin’ present completely unique works. Flora terminology is extensively applied in both epics.

In “Layla and Majnun” Nizami uses rose as an artistic embellishment while describing protagonists' appearances and particularly of those who are in love. The rose can be a symbol of face, cheeks or the body. Rose as an aesthetic material yields lots of epithets and metaphors (fresh, unsullied rose, open rose, rose of heaven, dewy rose, red rose, the rose reaching the autumn and more).

The symbols of the rose and of the thorns of the rose-tree are related to love pleasure and sometimes to the pain that love brings. Nizami also frequently makes use of rose and nightingale as symbols, which were widespread in the poetry of the east as an allegory of tragic love.

In Rustaveli's “The Man in the Panther's Skin” rose is a symbol of face, cheeks, and lips. Rose participates in creating a number of epithets and metaphors (frozen rose, dried up rose, sunless rose, rose that never withers, a rose button, a split rose, a rose garden). Here are also symbols of “the Tale of the Rose and the Nightingale” and of rose and thorn.

Although the “rose” as a symbol had been quite trite and dated both in the Persian and Georgian poetry the two poets managed to create artistic effects free from any possible “artisanship” and artificial compelling on the poetic images. In the majority of instances symbols are well-suited aesthetic phenomena fitting with contents of the two poems, their ideas, and feelings.